

BAAL speelde in zijn thuis theater FRASCATI quasi zonder gebruik te maken van de specifieke mogelijkheden van de zaal, tegen een sober-efficiënt decor, waardoor het stuk bijna volledig gedragen wordt door de acteerprestaties. Hier ligt ook de kracht van de voorstelling: vooral de manier waarop Edwin de Vries de hopeloos stuntelige MAN neerzette was indrukwekkend. In de regie van Han Römer zat een consequent doorgezette lijn, in harmonie met de knap 'verhollandste' vertaling van Hans W. Bakx. Weliswaar werd er soms wat te luchtig gespeeld — vooral bij de aangebrande feministentaal werd te veel naar gemakkelijk-komische effecten gezocht — maar dit werd gecompenseerd door de wrange lach met bittere en bewustmakende nasmaak die vaak bleef hangen na een aantal tragi-komische scènes. Je vraagt je als lachende kijker terecht af hoe gepast je lachbui is en slikt schuldig weg.

Alex Mallems

KALLDEWEY, FARCE
 auteur: Botho Strauss, vertaling: Hans W. Bakx, groep: Baal, regie: Han Römer, decor: Leonard Frank, kostuums: Leonie Polak, dramaturgie: Willem Jan Otten, spelers: Edwin de Vries, Els Ingeborg Smits, Elsje de Wijn, Trudy de Jong, Johan Leysen. Gastvoorstellingen: PSK 13 januari, De Warande-Turnhout 14 januari, Cultureel Centrum Kortrijk 27 januari.

De deutsche Welle 3

Baal Amsterdam

Uit den vreemde

Drie jaar na de wereldpremière in Graz van het eerste avondvullende toneelstuk van de Oostenrijker Ernst Jandl, pakte de Amsterdamse Toneelgroep Baal uit met zijn versie van *Aus der Fremde*; 'Uit den Vreemde' ging in première op 30 oktober in de Kleine Zaal van Frascati. Botho Strauss, Thomas Bernhard, Peter Handke ... het is al langer bekend dat Baal een grote voorliefde koestert voor recent Duitstalig toneel. Met 'Uit den Vreemde' wordt Ernst Jandl geïntroduceerd in Nederland. Het werd een onaangename kennismaking voor mij.

Het meest in het oog springende aan *Uit den Vreemde* is ongetwijfeld de eigenaardige en bevreemdende taal van het stuk: de drie personages spreken in drie-regelige strofen en de woorden 'ik', 'jij', 'wij' en 'u' worden

niet meer gebruikt: de tegenwoordige tijd en de gebiedende wijs komen evenmin voor in de replieken. Men spreekt altijd in de derde persoon — zowel over zichzelf als tot de andere(n). En wat de tijd betreft: in de tekst van Jandl 'beziggen' de personages uitsluitend de alleen in het Duits voorkomende 'Konjunktiv II', d.i. een speciale aanvoegende wijs die in Duitstalige kranten kan worden gebruikt om hoogwaardigheidsbekleders sprekend in te voeren. In de Nederlandse vertaling van dichteres Judith Herzberg wordt die Konjunktiv II weergegeven met behulp van onze gewone conjunctief en de voltooid verleden tijd. Ter verduidelijking een fragment van de beginscène (I, 1-5):
 (avond: hij, zij)

of hij (zij)
 nog iets
 eten wilde

of zij (hij)
 ook echt
 genoeg had gehad

wat bederven kon
 zou hij meteen
 in de ijskast doen

de afwas (zij)
 zou zij
 gauw nog doen

die deed hij (hij)
 toch graag
 even zelf

In de encensering van Baal ressorteert Jandls bizarre taalgebruik op de eerste plaats een komisch effect,

vooral dan wanneer de tekst van de spelers rechtstreeks op hun handelingen slaat; ook daarvan is bovendaan citaat een goed voorbeeld. Helmert Woudenberg, de bekende Werktheater-acteur speelt in 'Uit den Vreemde' een vijftigjarige schrijver die heel veel moeite heeft met schrijven, met het leven zelf, en voortdurend naar pillen en sigaretten grijpt om zijn zwaarmoedigheid te bekampen. Woudenberg is vaak erg geestig in die (hoofd)rol. Zijn twee tegenspelers — zijn vriendin-schrijfster (Judith Brokking) en een bezoeker (Jack Vecht) — zijn heel wat minder grappig.

Ik vermoed nochtans sterk dat regisseur Leonard Frank weinig anders doen kon dan het ten volle uitspelen van het grappige effect van Jandls grammaticaal gejongleer. Waarmee ik wil zeggen dat 'Aus der Fremde' voor de rest weinig of niets te bieden heeft. Het stuk handelt niet over mensen, al lijkt het er in het begin wel even op dat het zal gaan over een depressief schrijver en diens hypochondrie. Maar al in de derde van de zeven scènes van wat Jandl zijn 'spreekopera' (1) noemt, wordt duidelijk dat het niet over mensen, maar over het schrijven zelf gaat. En in de volgende scène vertelt Jandl ons via zijn hoofdpersonages expliciet wat hij beogoogt met zijn speciale taal: namelijk objectivering en verbreken van de illusie (IV, 95)

Dus hier komt de aap uit de mouw. *Aus der Fremde* heeft als centraal thema: de theaterillusie, die de auteur door het constante gebruik van de

conjunctief en de derde persoon probeert te doorbreken. Jandl wil de toeschouwer ervan bewust maken dat hij naar een toneelwerkelijkheid zit te kijken. Bij Baal wordt dit geaccentueerd door de permanente aanwezigheid van de technische assistentie en haar apparatuur op het speelvlak, en door het gedeeltelijk afbouwen van het decor tijdens de voorstelling. Een leuke maar gemakkelijke vondst van de regisseur. Maar, zo redeneert Jandl (via zijn personages!) verder, door het tegelijkertijd tonen van de dingen en de handelingen waarover de spelers spreken, ontstaat er een rare spanning (ik zou zeggen: een vervreemdingseffect) waardoor de theaterillusie — en ik citeer — die uit de taal van dit stuk zo volledig weggewerkt zou zijn door middel van het zichtbare in het stuk weer binnen kwam (IV, 111)

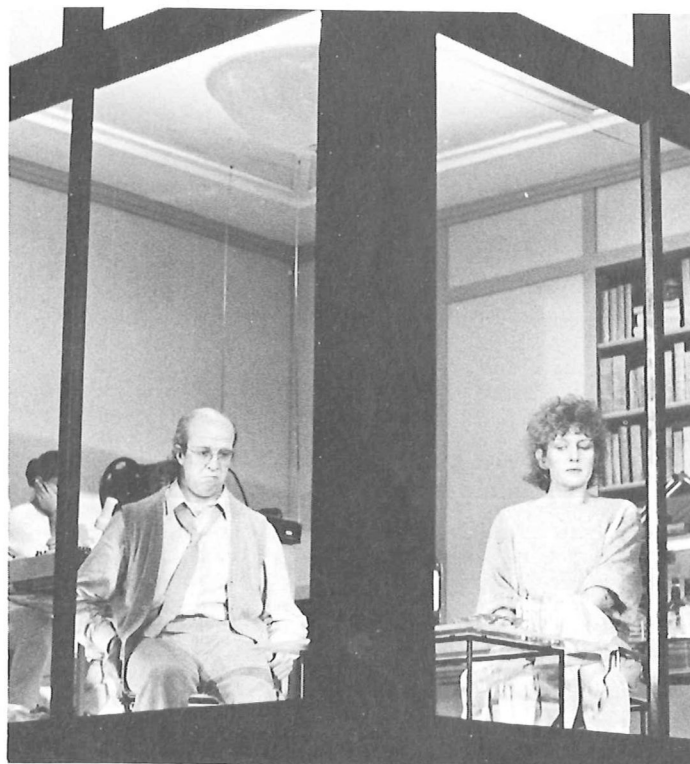
Kortom, want ik voel er weinig voor om diep op deze cerebrale prietpraat in te gaan, Ernst Jandl goochelt wat met de taal van zijn personages en wil zo een nieuw soort theaterillusie scheppen.

Een en ander lijkt me voer voor speculerende linguïsten, erger nog: het komt me voor als esoterisch en navelstaarderig intellectualisme. De Baalvoorstelling bracht m.i. weinig opheldering m.b.t. de theorieën van Jandl. 'Die Stimmung des Stückes liegt in der Nähe des Tragischen,' verkondigt de Oostenrijker bloedernstig in een inleiding tot zijn vreemde eersteling. Baal trok zich daar niets van aan. De pientere regisseur Leonard Frank en vooral de guitige Helmert Woudenberg laten het publiek flink wat glimlachen. Maar zelfs een gepolijste en bijwijlen leuke Baalversie kan me niet van de indruk ontdoen dat Ernst Jandl met *Aus der Fremde* een volstrekt waardeloos en saai stuk heeft geschreven. Misschien heeft de man niets beters te doen. Maar moet Baal het daarom spelen?

Edward van Heer

(1) 'spreekopera': dit woord doet denken aan de spreekstukken uit de jaren 60 van die andere Oostenrijker, Peter Handke, iemand die ook erg begaan was met taal en het doorbreken van de theatrale illusie.

UIT DEN VREEMDE
 auteur: Ernst Jandl, vertaling: Judith Herzberg, groep: Baal, regie: Leonard Frank, decor: Benno de Vries, kostuums: Leonie Polak, dramaturgie: Willem Jan Otten, spelers: Judith Brokking, Helmert Woudenberg, Jack Vecht, Gastvoorstelling in de Beurschouwburg op 25 en 26 januari, in 't Stuc op 21 februari.

Uit den Vreemde (Baal) — Foto Hans Verhoeven